

A héber nyelv története

BMA-HEBD-201

Biró Tamás

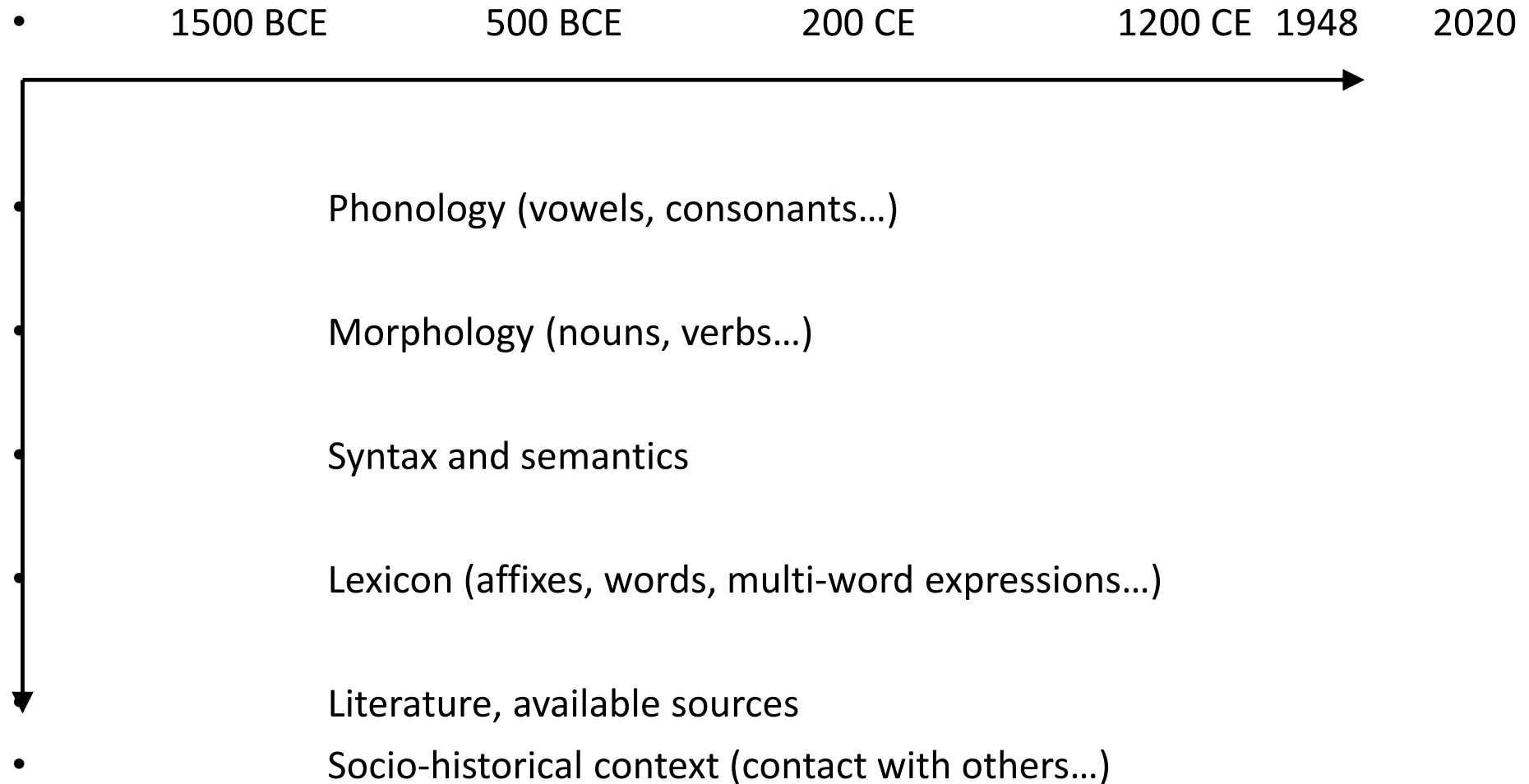
3. A proto-hébertől a klasszikus bibliai héberig:
Történeti-összehasonlító nyelvészet 1 (családfamodell) és fonológia.

2020. február 26.

Történeti nyelvészet

Two dimensions: *synchrony* (one state) vs. *diachrony* (change)

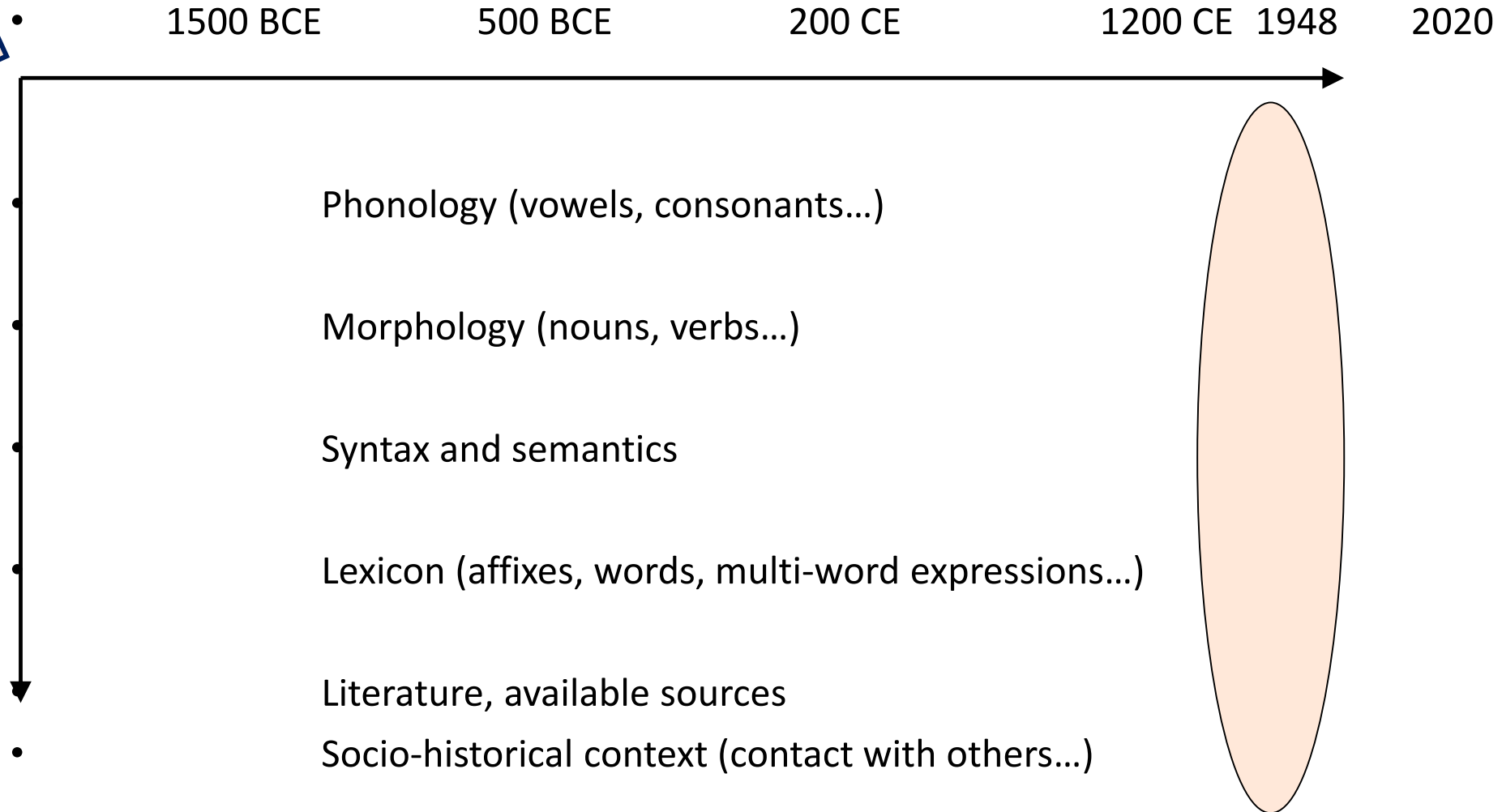
**A nyelv mint komplex
és dinamikusan
változó rendszer**



Two dimensions: *synchrony* (one state) *vs.* *diachrony* (change)

**Adott időbeli
állapotot vizsgál**
(„álló fénykép”)

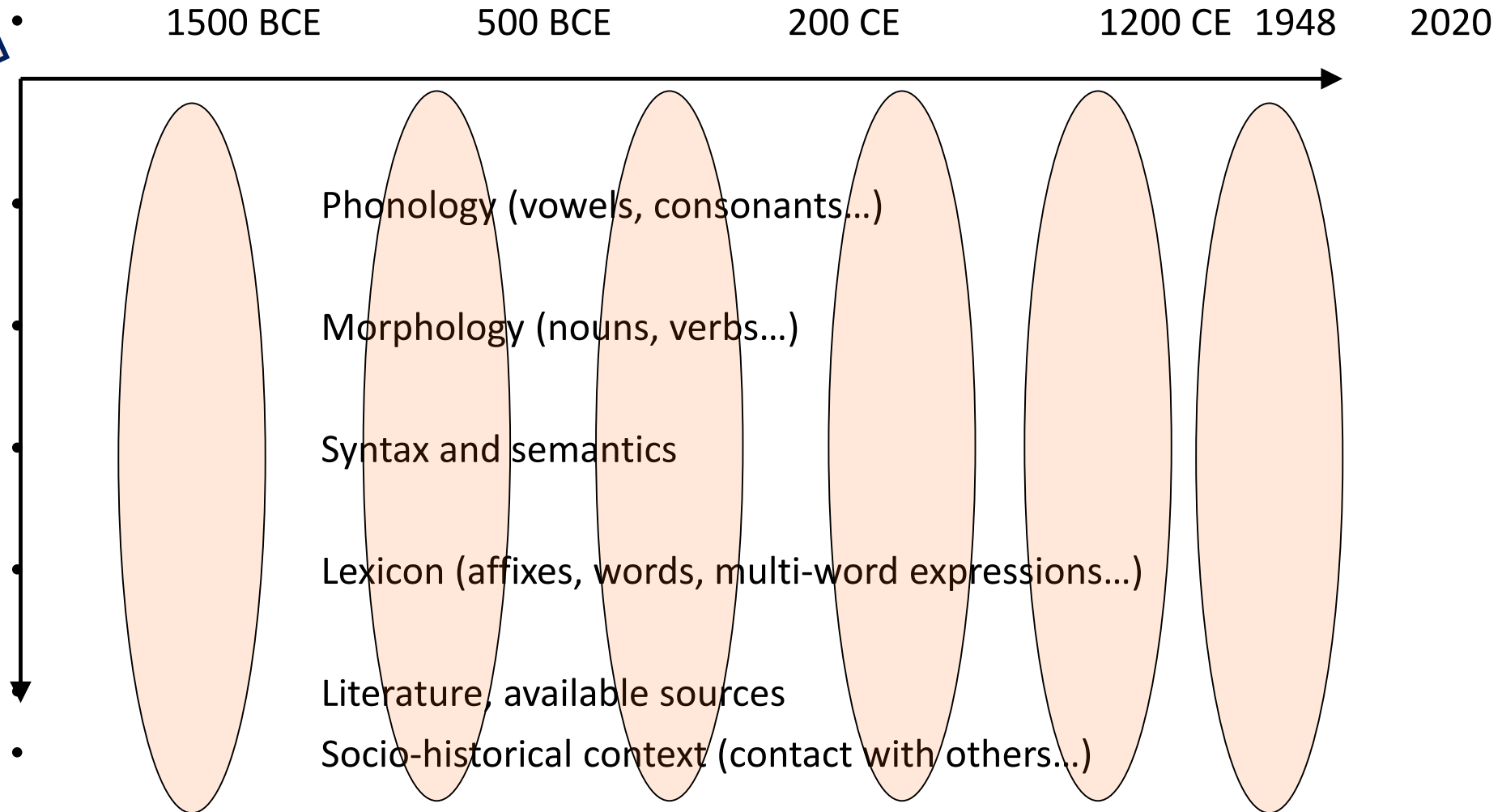
**szinkrón
nyelvészet**



Two dimensions: *synchrony* (one state) *vs.* *diachrony* (change)

**Adott időbeli
állapotot vizsgál**
(„álló fénykép”)

**szinkrón
nyelvészet**

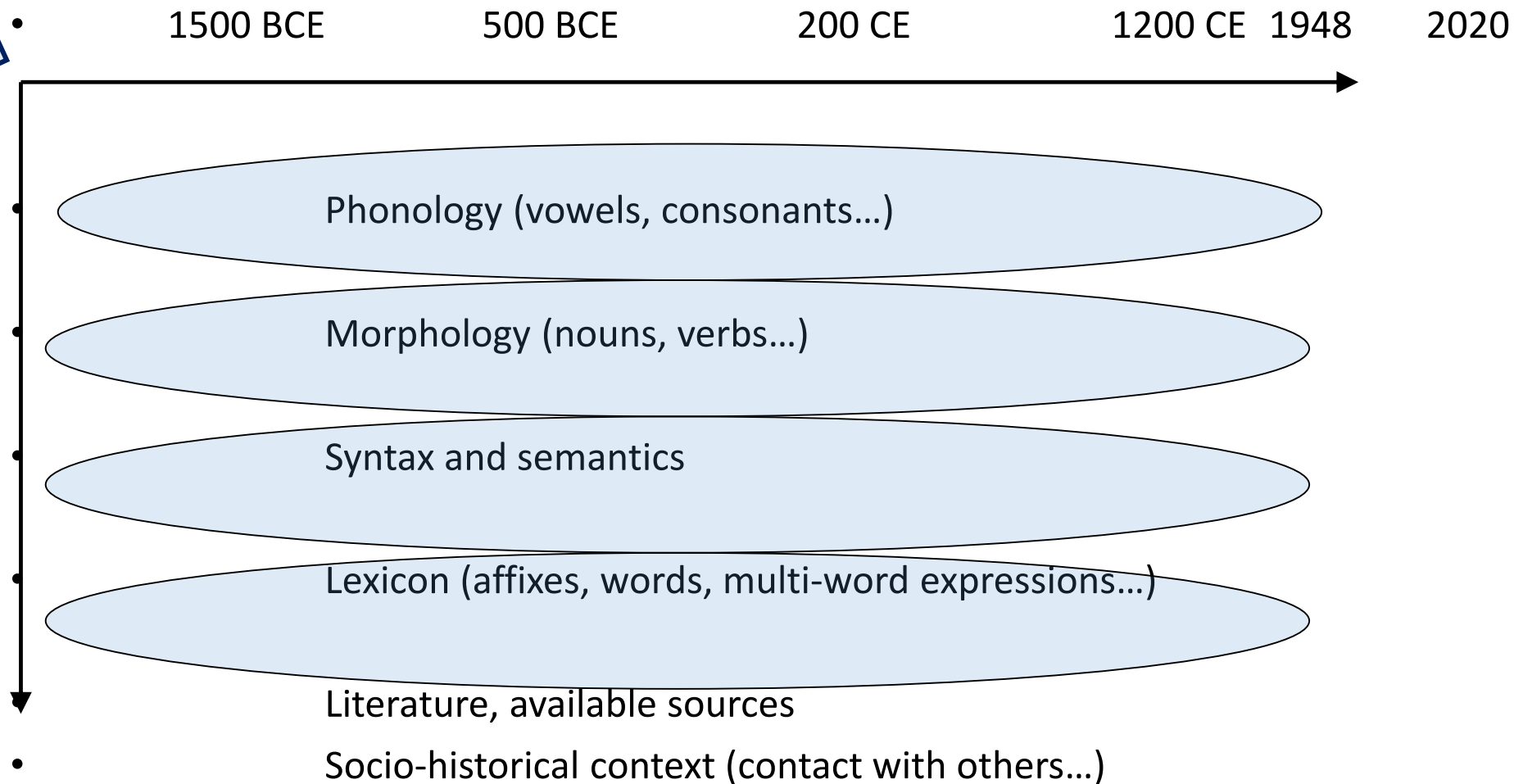


Two dimensions:

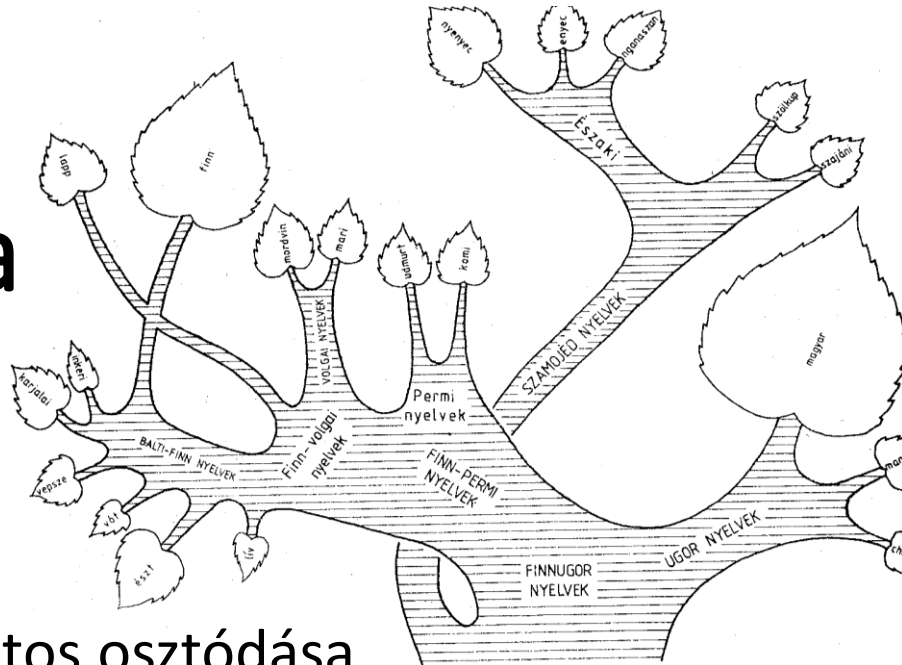
synchrony (one state) vs. *diachrony* (change)

**Időbeli változást
vizsgál**
(„mozgó film”)

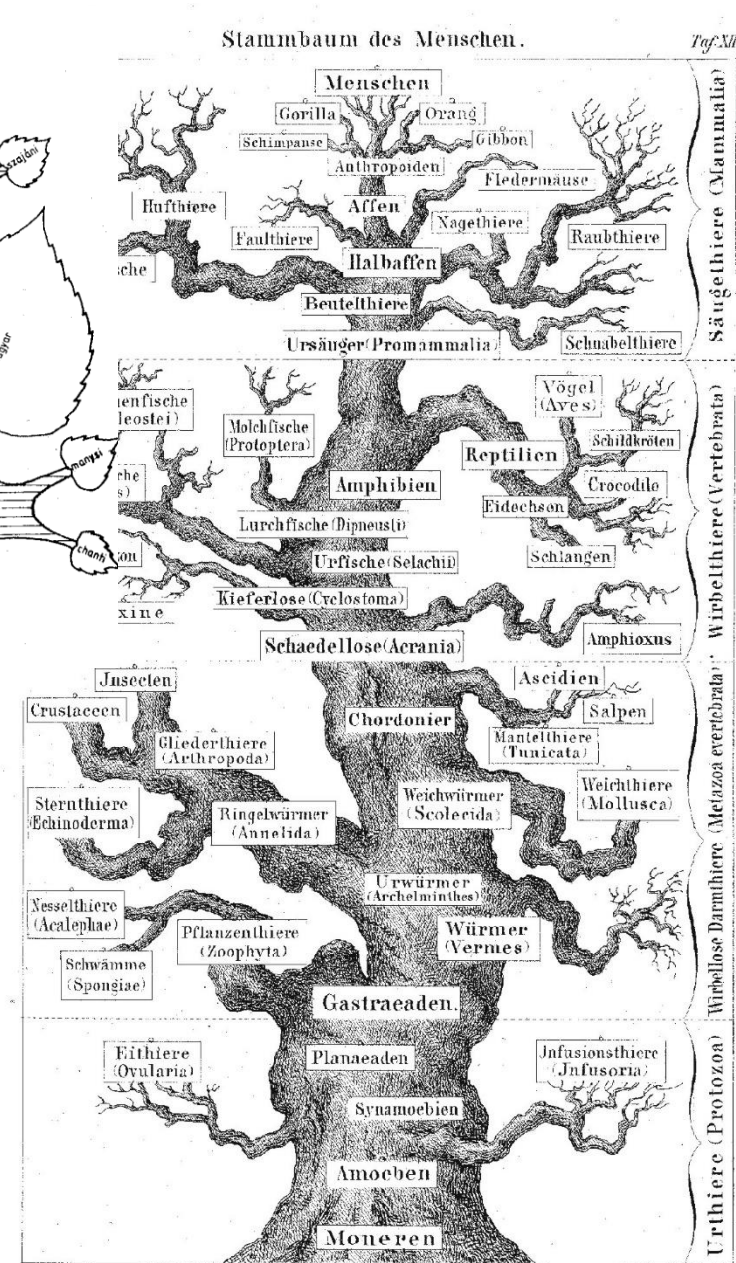
**diakrón
nyelvészet**



Adatokból narratíva



- „Naiv családfamodell”:
 - a nyelvet beszélő nép fokozatos osztódása.
 - Vö. fajképződés (ang. *speciation*) a populáció kettéválása révén, a biológiai evolúció során.
- Tudománytörténeti megjegyzés: a biológiai evolúció gondolata és a nyelvek családfájának gondolata párhuzamosan fejlődött a (18-)19. század során, és azóta (vö. modern filogenetikai módszerek).



Haeckel (1874), az ember családfája

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/da/Pedigree_of_man_%28Haeckel_1874%29.jpg

Finnugor családfa: <http://www.ngkszki.hu/seged/csej-lyesj/tortenet.htm>

The Semitic languages: the tree model

Blau, Joshua. *Phonology and Morphology of Biblical Hebrew: An Introduction* (Linguistic Studies in Ancient West Semitic, vol. 2, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2010), p. 17. [\[51.1.1.Bla.2.\]](#)

Megj.: Ezen a családfán az arab még a délarábiai és etiópai sémi nyelvekhez lett csoportosítva, amely egy korábbi felfogást tükröz. Az újabb felfogás a következő dián látható.

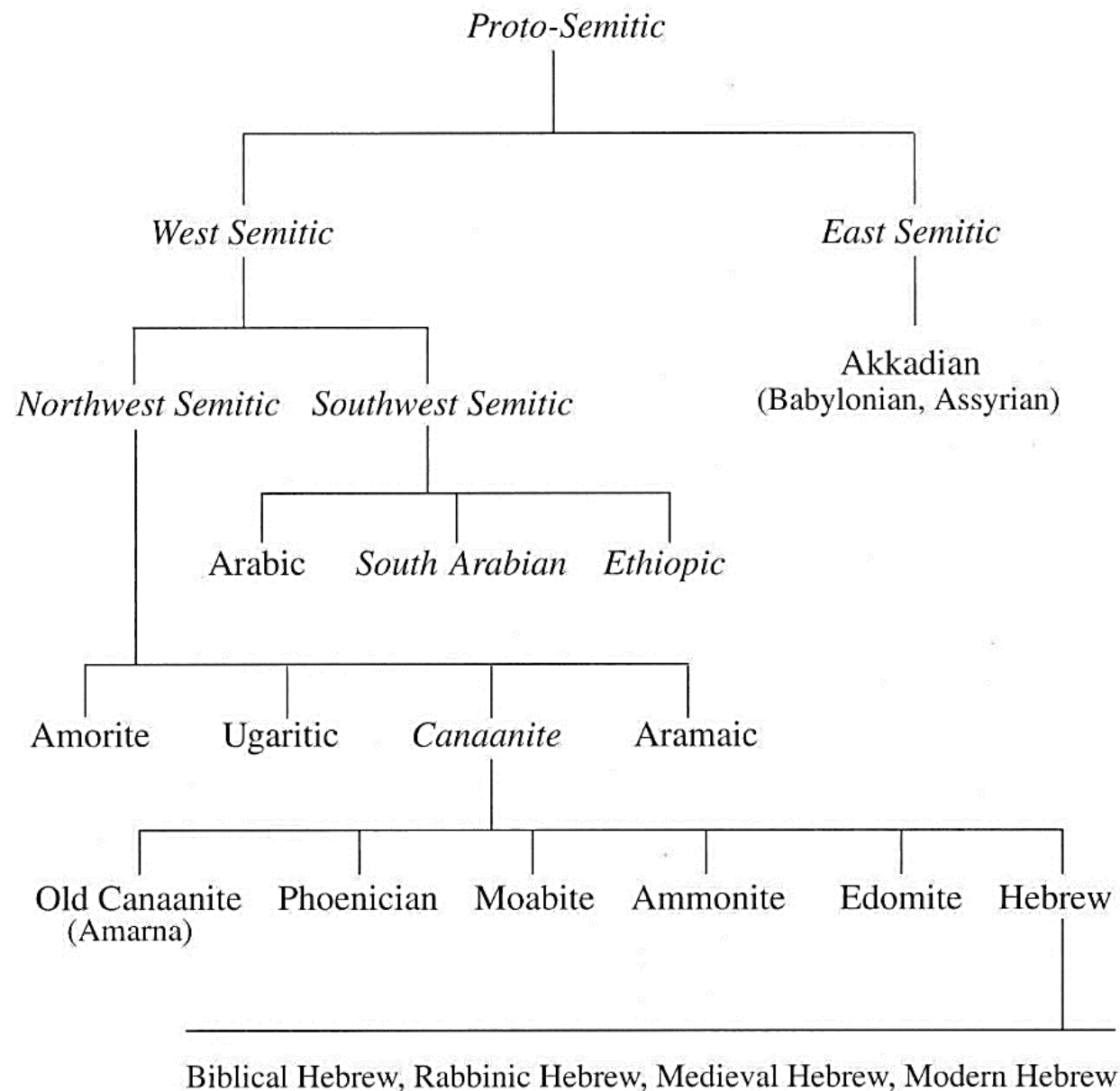


Fig. 1. The Semitic languages: the tree model (languages and *language families or groups*).

The Semitic languages: the tree model

Blau, Joshua. *Phonology and Morphology of Biblical Hebrew: An Introduction* (Linguistic Studies in Ancient West Semitic, vol. 2, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2010), p. 17. [\[51.1.1.Bla.2.\]](#)

Megj.: Ezen a családfán az arab még a délarábiai és etiópai sémi nyelvekhez lett csoportosítva, amely egy korábbi felfogást tükröz. Az újabb felfogás a következő dián látható.

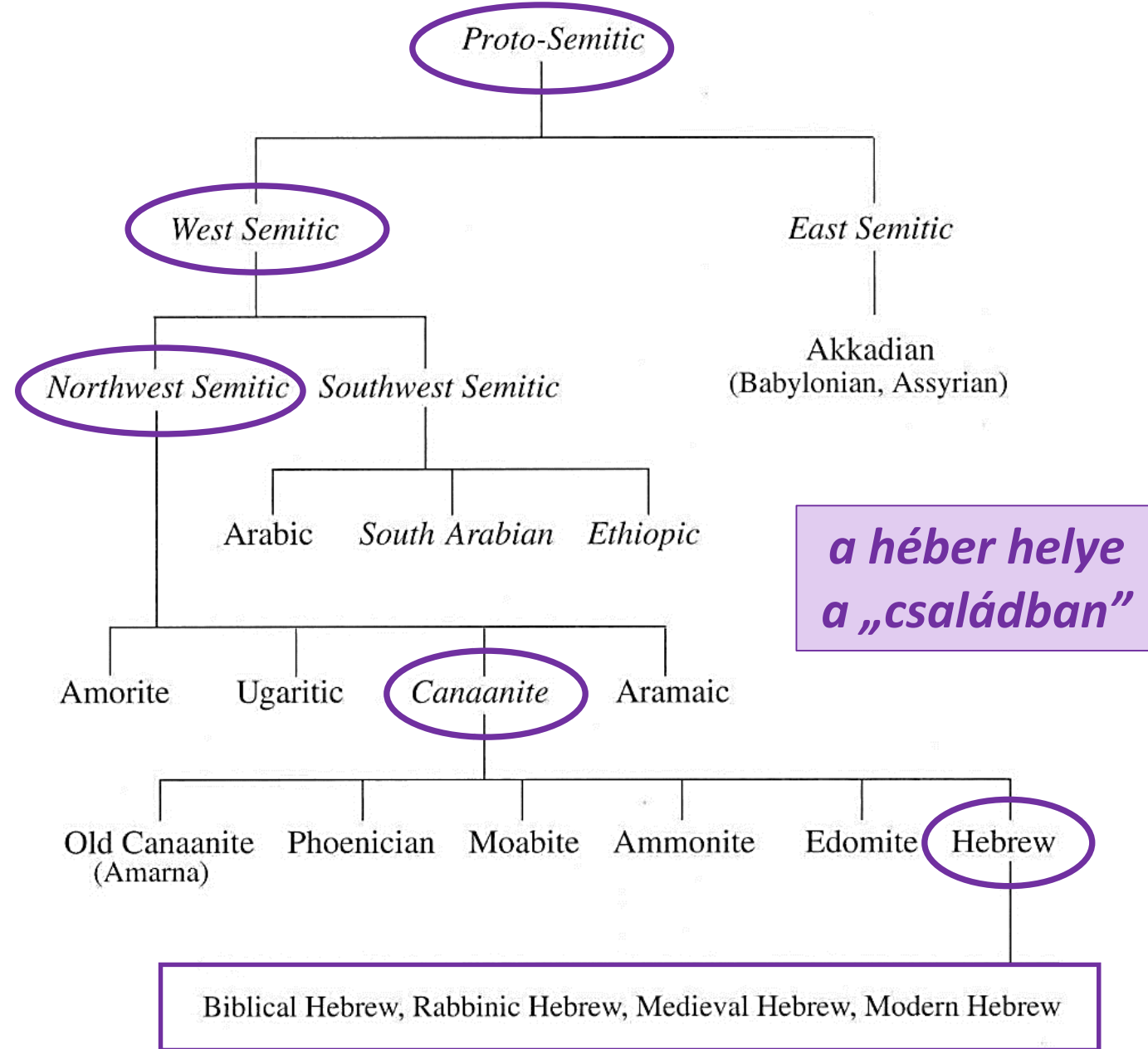
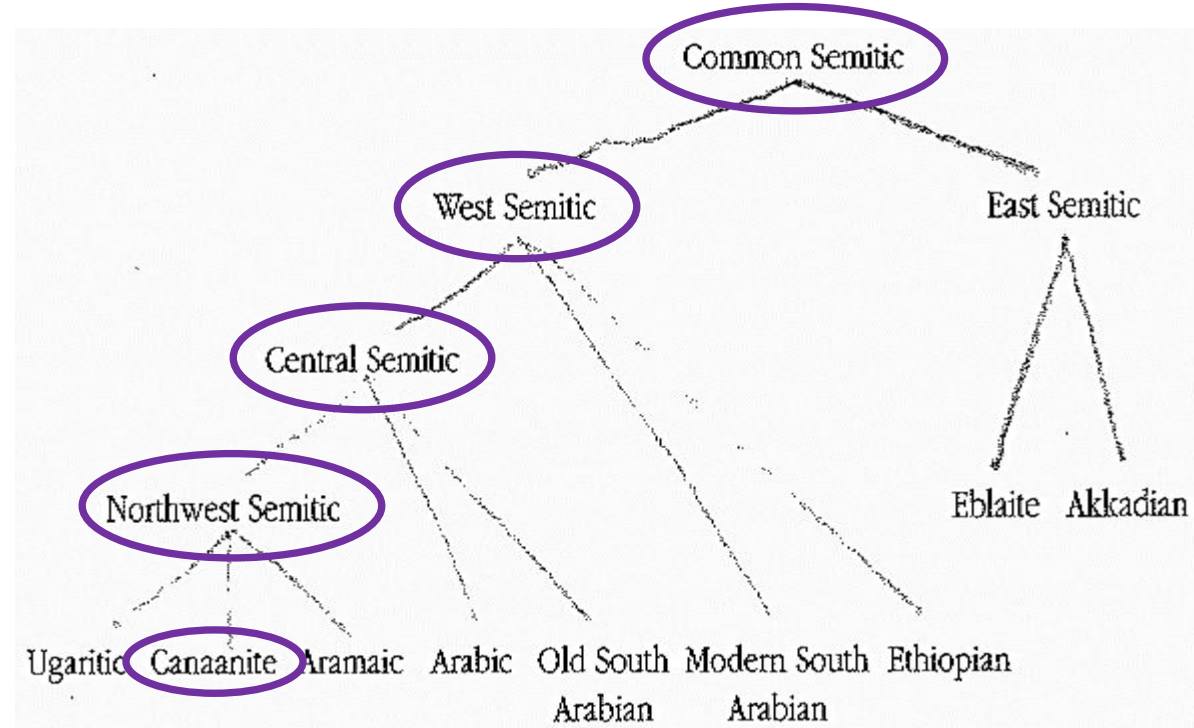


Fig. 1. The Semitic languages: the tree model (languages and *language families or groups*).

Adatokból narratíva

- „Naiv családfamodell”:
 - a nyelvet beszélő nép fokozatos osztódása
 - Vö. fajképződés (ang. *speciation*) a biológiai evolúció során
- A sémi nyelvek családfája a héberre vonatkozóan a következő narratívát sugallja:

*Kezdetben vala a „proto-sémi nép/nyelv”,
a „proto-nyugati sémi nép/nyelv”,
a „proto-centrális sémi nép/nyelv”,
a „proto-északnyugati sémi nép/nyelv”,
a „proto-kánaánita nép/nyelv”,
a héber nép/nyelv.*



*amelyből kivált
amelyből kivált
amelyből kivált
amelyből kivált
amelyből kivált*

Családfamodell: összefoglalás

- Szinkrón szemlélet: a nyelv állapota adott időpontban:
családfa = tipológia, csoportosítás a hasonlóság mértéke alapján.
- Diakrón szemlélet: a nyelv változása időben:
családfa = narratíva a nyelvek fokozatos differenciálódásáról:
ágak szétválása egy hipotetikus közös ősből kiindulva.
- Történeti-összehasonlító nyelvészet: mi a legplauzibilisebb narratíva?

NB: a nyelvek története \neq a nyelvet beszélő népek történetével,
vagy a nyelvet beszélő nép kultúrájának, stb. a történetével!

Házi feladat, ami
erre a hétre volt feladva:

Következő órára: olvasandó + házi feladat

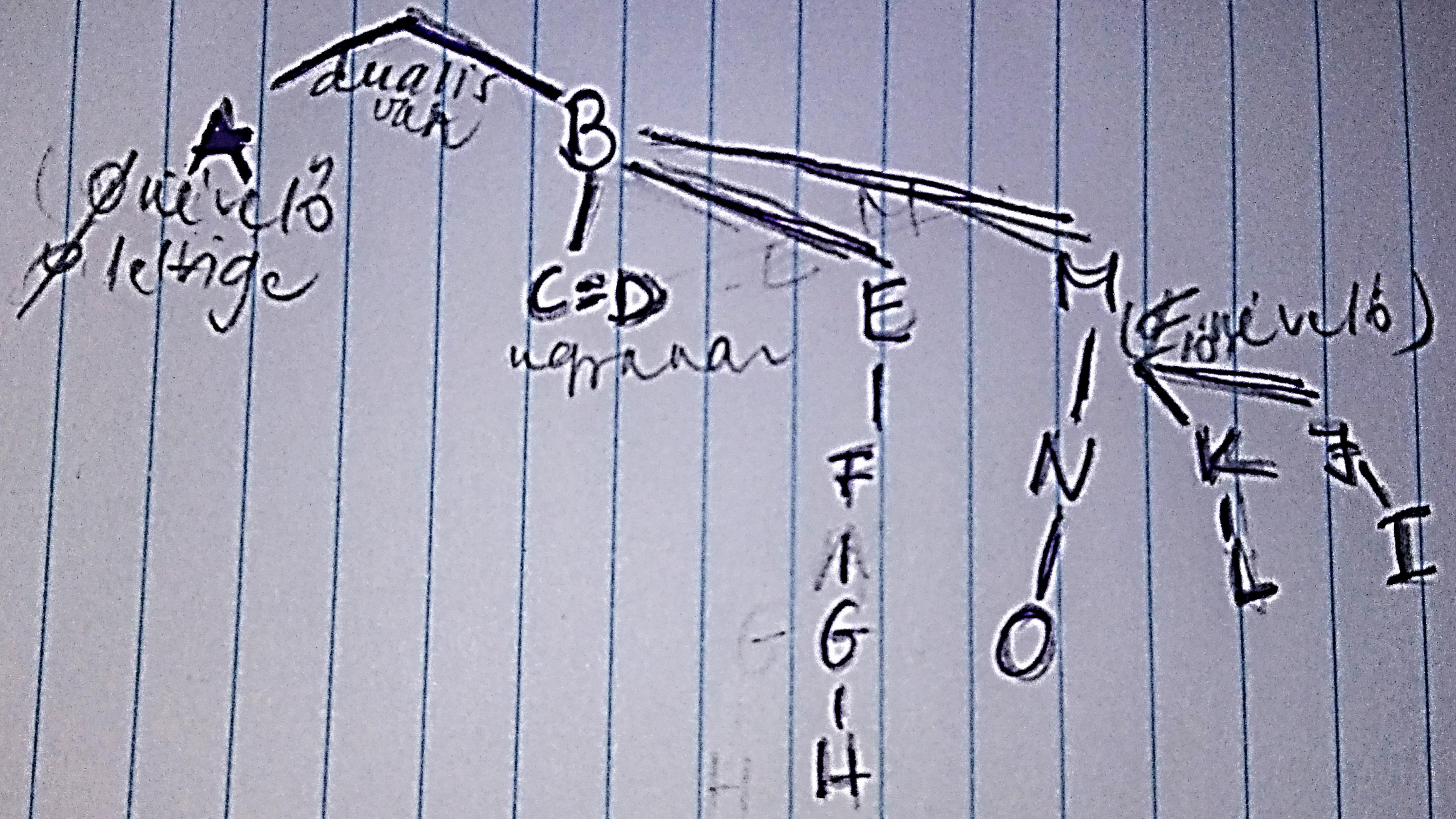
1. Olvasandó: Kálmán–Trón, 105–120 („Történeti nyelvészet”),
Rabin, 5–24 (Preface, II és III) [+ ha belefér, IV is]
+ 2 hét múlva ajánlott átismételni: Kálmán–Trón, 86–104 („Fonetika és fonológia”)

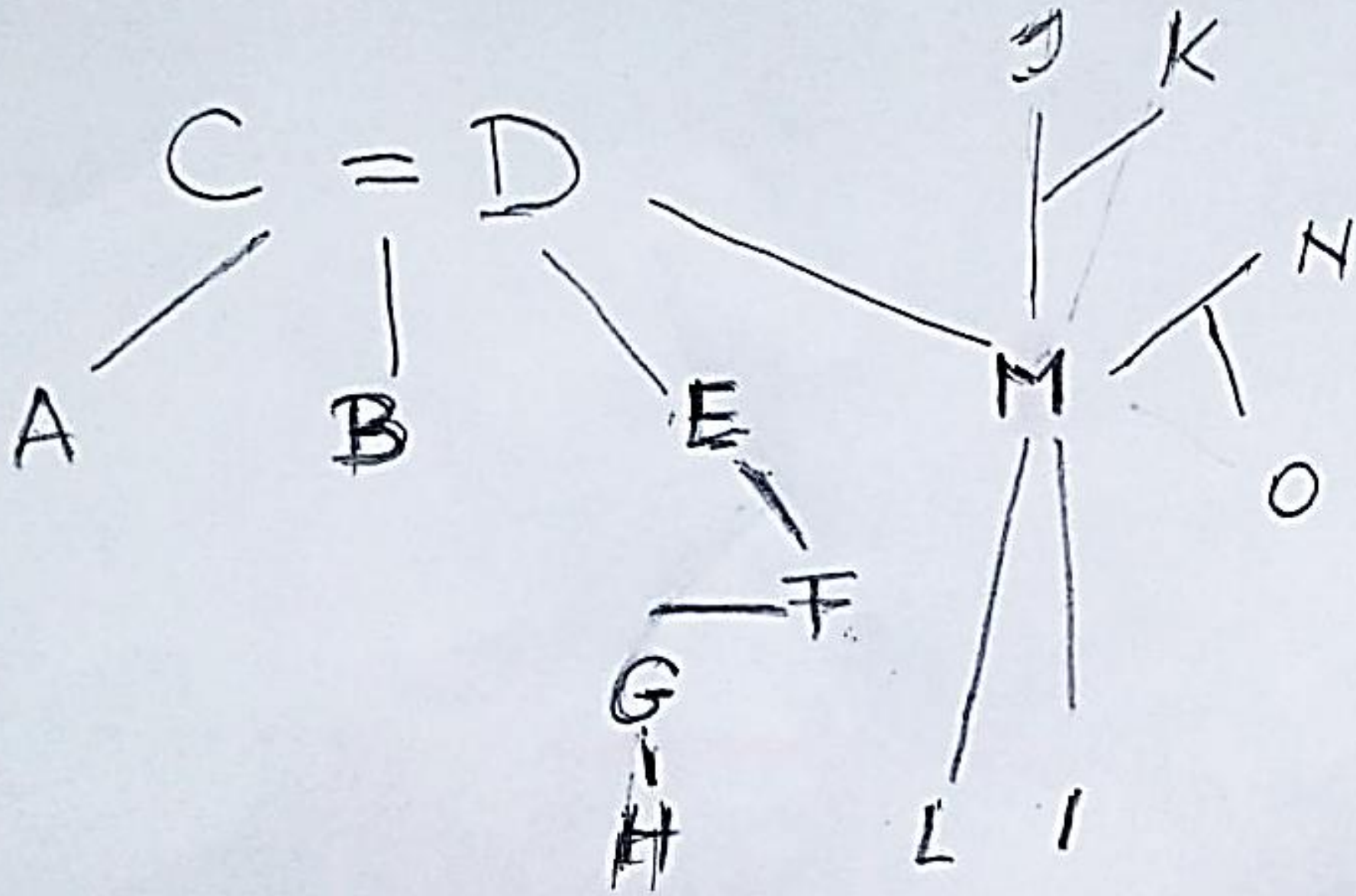
2. Készítsünk családfát!

- Néhány fiktív nyelv néhány tulajdonsága a következő táblázatban:
<http://birot.web.elte.hu/courses/2018-nyelvt/hf1.pdf> (valamint a következő dián)
- Készítse el ezeknek a nyelveknek a családfáját.
- Több megoldás lehetséges. Érveljen a megoldása mellett.
- Emailben: biro.tamas@btk.elte.hu.
- Határidő: kedd déli (12:00).

Nyelv	Nemek száma	Főnév-ragozás	Névelő elől/hátul	Dualis	Igei személyragozás	Van létige	eredeti *k >	eredeti *p >	eredeti *t >	Umlaut
<i>A</i>	3	+	–	+	+		<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>B</i>	3	+	H	+	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>C</i>	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>D</i>	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>E</i>	3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>F</i>	2-3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>G</i>	2	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>H</i>	2	–	H	–	– (+)	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>I</i>	0	–	E	–	– (+)	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
<i>J</i>	2	–	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
<i>K</i>	2	(+)	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
<i>L</i>	0	–	E	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
<i>M</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>N</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>pf, f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+
<i>O</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+

() ritkán + van – nincs E elől H hátul





Miről szól egy „fa”?

1. szinkrón szemlélet

(A „fa” gyökere felül van, felülről lefelé olvasandó!)

- Tipológia

- Például: a nemek száma szerint a világ nyelvei 5 típusba sorolhatók

<http://wals.info/feature/30A#2/25.5/148.2>

- Hasonlóság alapján történő *klaszterelemzés*

- Például: „távolság” = hány oszlopban különbözik az érték („edit distance”)

C és D távolsága 0.

B távolsága (CD)-től 1.

E és F távolsága (legyen) 0.5. E távolsága (CD)-től 2, B-től 3.

→ javasolt klaszterek: ((B (C D)) (E F))

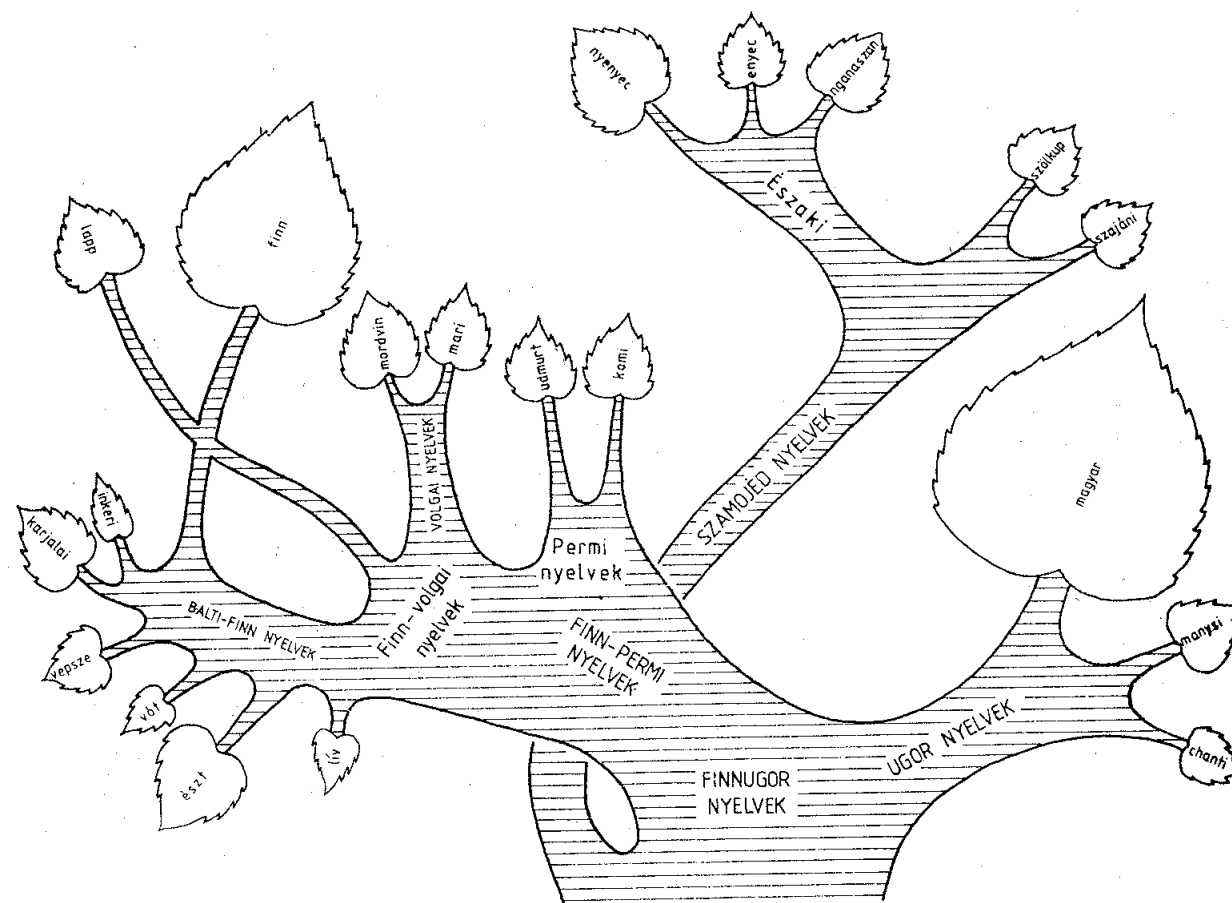
- ...

Miről szól egy „fa”?

- ...
- „Fa, amiről leválnak ágak”
- Családfa:
 - Szülők (egy vagy több?)
 - Gyermek, testvérek

Diakrón magyarázat:
genetikai leszármazás, családfa

2. diakrón szemlélet



Miről szól egy „családfa”?

Ha az A, B,... nyelvek rokonok, akkor

- van egy **közös ősök**, amit szeretnénk (legalább részben) **rekonstruálni**;
- valamint a közös ősből valahogy kifejlődtek a leánynyelvek,
és ezt a **fejlődést** is szeretnénk **megérteni (→ NARRATÍVA)**.
- Az oszlopok jelentése:
 - Vajon egyenlő súllyal vesznek részt? Pl. a nemek száma független a hangtani változásoktól, de a hangtani változások összefüggenek egymással.
 - Milyen irányú változás valószínűbb? Pl. a nemek száma általában csökken.
- Na, és a sorok?

Nyelv	Nemek száma	Főnév- ragozás	Névelő elől/hátul	Dualis	Igei személyragozás	Van létige	eredeti *k >	eredeti *p >	eredeti *t >	Umlaut
<i>Gót</i>	3	+	–	+	+		<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Óskandináv</i>	3	+	H	+	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Izlandi</i>	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Faröi</i>	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Nynorsk</i>	3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Bokmal</i>	2-3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Dán</i>	2	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Svéd</i>	2	–	H	–	– (+)	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Angol</i>	0	–	E	–	– (+)	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
<i>Fríz</i>	2	–	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
<i>Holland</i>	2	(+)	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
<i>Afrikaans</i>	0	–	E	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
<i>Alnémet</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Felnémet</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>pf, f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+
<i>Jiddis</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+

() ritkán + van – nincs E elől H hátul

*Elárultam, hogy mely nyelvekről van szó.
Befolyásolja a családfát? Miért?*

Problémák

Amit ez a táblázat nem tartalmaz, de fontos még a narratíva szempontjából:

- A vizsgált nyelvek egymással nem egykorúak.
 - Földrajzi elhelyezkedés. Ismert történelmi folyamatok.
 - Szókincs.
-

Milyen elvek segítenek a narratíva megalkotásában? Pl. Hetzron 1976:

- „Principle of archaic heterogeneity”: a közös őállapot morfológiája heterogén volt, a nyelvek homogenizálták a paradigmákat.
- „Principle of shared morpholexical innovation”: a véletlen egybeesés valószínűsége a morfológiai újítások (hasonló hangalak, hasonló funkció) esetén a legkisebb.

Családfaelmélet: néhány kérdés jövő hétre is

- ❑ Homogén kiindulási pontot feltételez.
- ❑ Biológiai analógia (Darwin).
- ❑ Divergens, azaz szétágazó családfa („mint Ábrahám és Lót”).
- ❑ Nem feltételez későbbi interakciót a nyelvek között.
- ❑ Felvetés: „hullámszerű kiáramlás a sivatagból”?
 1. Akkád (i.e., 3000 körül, kelet felé)
 2. Ény-i sémi: amurru, majd ugariti és kánaáni (i.e. 2200 körül, északnyugat felé)
 3. Arámi törzsek (i.e. 1100 körül, Szíria felé)
 4. Arabok (a római kortól kezdve, majd i.sz. 7. sz.)
 5. Délarábiai és etiópiai (dél felé)

Összehasonlító rekonstrukció
és narratívaalkotás: alapok

A történeti rekonstrukció klasszikus módszere

- Vegyük **rokon szavak** listáját Szó = [hangalak] + 'jelentés'
- Mi van a nyelv többi szintjével (morfológia, szintaxis...)? Később!
- Rokon szavak:
 - Azonos / hasonló hangalak: rendszeres hangmegfelelés mutatható ki!
Az azonosság önmagában nem elég, ha az nem rendszerszerű!
 - Azonos / hasonló jelentés: mit jelent?
- Kizárjuk a későbbi kölcsönzéseket (és a „skewed” alakokat) – *hogyan?*
- Mi lehet az a *proto-szó (= [hangalak] + 'jelentés'), amelyből levezethetők
 - Az egyes nyelvekben megfigyelhető hangalakok?
 - Az egyes nyelvekben megfigyelhető jelentések?

A történeti rekonstrukció klasszikus módszere

Szó = [hangalak] + 'jelentés'

Rekonstruálandó hipotetikus proto nyelv:

**proto*nyelvi szó = *[hangalak-0] + *'jelentés-0'

Rekonstrukció:

A nyelv szó = [hangalak-A] + 'jelentés-A'

megfigyelhető A nyelv

B nyelv szó = [hangalak-B] + 'jelentés-B'

megfigyelhető B nyelv

* hipotetikus (csak az összehasonlító-történeti módszer által bevezetett elméleti konstrukció?)

(+ megfigyelhető C, D stb. nyelv)

A történeti rekonstrukció klasszikus módszere

Szó = [hangalak] + 'jelentés'

Rekonstruálandó hipotetikus proto nyelv:

**proto nyelvi szó = *[hangalak-0] + *'jelentés-0'*

Narratíva:

A nyelvi szó = [hangalak-A] + 'jelentés-A'

megfigyelhető A nyelv

B nyelvi szó = [hangalak-B] + 'jelentés-B'

megfigyelhető B nyelv

→ hangváltozás („törvény”: szabályos, rendszerszerű)
→ jelentésmódosulás (ld. későbbi diákon) v. azonosság

(+ megfigyelhető C, D stb. nyelv)

A történeti rekonstrukció klasszikus módszere

- Mi lehet az a *proto-szó ([hangalak] + 'jelentés'), amelyből levezethetők
 - az egyes nyelvekben megfigyelhető hangalakok és
 - az egyes nyelvekben megfigyelhető jelentések.
- Minél plauzibilisebb hangváltozások: *lásd a későbbi diákon!*
- Minél plauzibilisebb jelentésváltozások: *lásd a következő dián!*
- Minél kevesebb változást posztuláljunk:
 - Gyakran a leánynyelvek **többségében** megfigyelhetőt érdemes feltételezni

*Vajon nagyobb
súlyt kapjanak
a rekonstrukció
során?*



- Kronológiailag korábbi, **régebbi** nyelvek
- **Archaikusabbnak tűnő** nyelvek:

Vajon mindenhol / a nyelv minden szintjén hasonló a változás sebessége?

Szemantikai mezők változása

Vö. pl. BH > RH > IH példák
a kurzus későbbi óráin.

- A szemantika kevésbé stabil, mint a hangalak
 - Jelentésbővülés (pl. עולם BH 'örökkévalóság'; > RH '1. örökkévalóság; 2. világ')
 - Jelentésszűkülés (pl. ו BH 'és, mert, de, azonban, [ha...] akkor...'; > RH 'és')
 - A szemantikai mező felosztása két szó között (pl. ספר CBH 'könyv, levél'; > LBH ספר, אגרת)
 - A szemantikai mező eltolódása (מזוזה BH 'ajtófélfa'; > RH 'ajtófélfára szerelt pergamen')
 - Grammatikalizáció: *content word* → *function word* → kötött morféma (לפני)

Nehezen megfogalmazható, de "érezzük": mely jelentésmódosulások plauzibilisek?
- Kölcsönszavak hatása a *nyelvi rendszerre*: korábbi szavak jelentésmezeje eltolódhat.
- A reáliák, a környezet, a társadalmi viszonyok megváltozása → a kifejezendő jelentések (és azok gyakorisági aránya) változása → jelentésváltozások.

Adatokból narratíva

Hogyan illeszkedik egy narratíva a rendelkezésre álló adatokhoz?

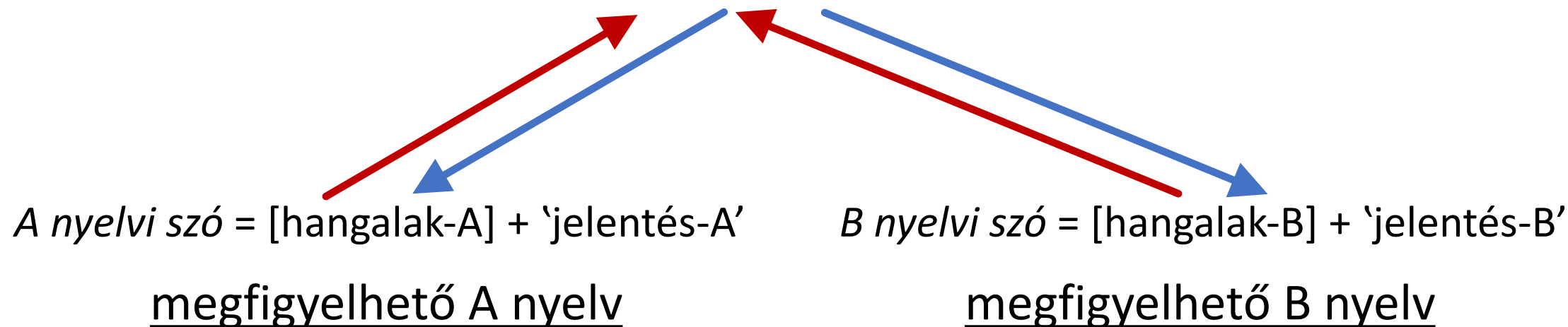
- Más sémi nyelvek adatai:
 - Például klasszikus arab: időben későbbi, de feltételezhető, hogy sok tekintetben archaikus, hasonlít a közös ősökre.
 - Például akkád: időben korábbi, de jó okunk van feltételezni, hogy sok szempontból kevésbé archaikus.
 - Például ugariti: régi és archaikus, de szinte csak a mássalhangzókat ismerjük (azokat is csak bizonyos biztonsággal).
 - Például modern délarábiai nyelvek: pontos hangfelvételek állnak rendelkezésre, de sokkal-sokkal későbbiek.
 - Tel el-amarnai glosszák nyelve („ókánaáni”): töredékes ismeretek.
 - Hogyan viszonyul a feltételezett „proto-kánaáni nyelvhez”?
 - Azonos a héber 2. évezredi ősével? Vagy annak csak (nagyon közeli) rokona? (Pl. városi vs. vidéki nyelvváltozatok?)
Avagy a héber egy drasztikusabb népmozgás vagy társadalmi átalakulás eredményeképp jött létre?
 - I.e. 1. évezredi héber: epigrafikus emlékek és bibliai korpusz
(utóbbinak különböző nyelvi-textuális rétegei, különböző irodalmi műfajok, amelyek különböző hagyományokban maradtak fenn – *ld. a következő órán.*)
- *Proto-héber: hiányzó láncszem (pl. 2. évezredi ókánaáni nyelv egyik – pl. vidéki – nyelvváltozata?)

Történeti fonológia/hangtan

Rekonstrukció és narratíva

Rekonstruálandó hipotetikus proto nyelv:

**protoyvelvi szó = *[hangalak-0] + *'jelentés-0'*



→ hangváltozás („törvény”: szabályos, rendszerszerű)
← rekonstrukció

(+ megfigyelhető C, D stb. nyelv)

Példák a hébert meghatározó hangtörvényekre

- Kánaáni hangtörvény: [ā] > [ō] / hangsúlyos szótagban.
- Monoftongizáció: [ay] > [e], [aw] > [o].
- Philippi törvénye (pl. **bint* > *bat*):
[i/e] > [a] / hangsúlyos zárt szótagban.
- Attenuáció (pl. *hifil*, *piel*; a *qal* prefixuma) (főleg TH, sok kivétel):
rövid [a] > TH [i] / hangsúlytalan zárt szótagban.
- Begad-kefat hangváltozás (kései?): [zárhang] > [réshang] / [mgh] __

Egyes törvények datálása (mikor kezdett el hatni, mikor állt le): sok vita! (ld. Blau 2010).

Narratívák, amelyek magyarázzák
a megfigyelt adatokat.

Lábjegyzet az attenuáció törvényéhez:

[a] > [i] , ha hangsúlytalan és zárt szótagban

(Az ékezet hangsúlyt jelöl, pl. [é], [á]. A pont szótaghatárt jelöl.)

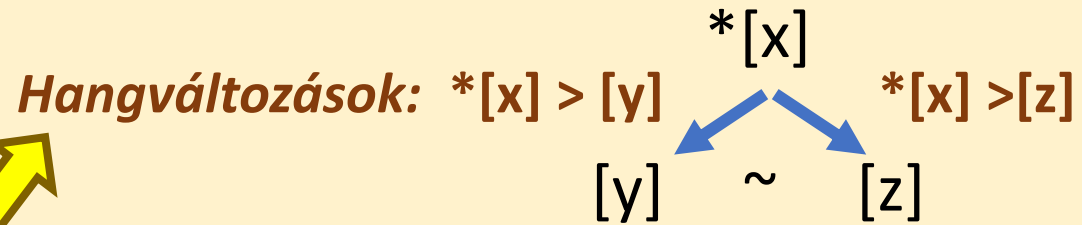
- Megfigyelés: héber *piʕ.ʕél* ~ arámi *paʕ.ʕél*
Magyarázat: proto-ény-i sémi: * *paʕ.ʕél* . Hangsúlytalan és zárt, héberben lezajlott az attenuáció, az arámi megőrizte az eredeti [a] hangot.
- Megfigyelés: héber *hiʕ.ʕíl* ~ arámi *(h)af.ʕél*
Magyarázat: proto-ény-i sémi: * *haf.ʕílu* . Hangsúlytalan és zárt, héberben lezajlott az attenuáció, az arámi megőrizte az eredeti [a] hangot.
- Megfigyelés: héber *yik.tób* ~ héber *yā.kúm*.
Magyarázat: proto-héber: * *yak.tú.bu* ~ * *ya.ku.mú*. Az attenuáció csak zárt szótagban zajlott le, ezért az ע"ו igék megőrizték az eredeti [a]-t.

Diakrón fonológia

- A hangtörvények **új fonémákkal gazdagíthatják** a nyelv fonémakészletét:
pl. a héberbeli /o/ és /e/ fonémákat létrehozó hangváltozások az előző dián.
- Más hangtani változások **összeolvasztanak** két fonémát (*merging*),
elmosva közöttük a fonemikus különbségeket :
 - Vö. magyar /y: eredetileg /l'/ fonéma, amely beleolvadt a /j/ fonémába.
 - Történeti héber [ʕ] és [g] > egyaránt [ʕ] a maszoretikus kiejtésben,
[ħ] és [ħ] > egyaránt [ħ] a maszoretikus kiejtésben.
Valamikor a késő ókorban [hellenisztikus-római korban?] zajlott le valószínűleg,
mert a Septuaginta átírásaiban még megkülönböztetik a [ʕ] és [g] hangokat
(vö. עזה *Gáza* és עמורה *Gomora* [g]-je a LXX-ban az eredeti [g] kiejtés nyoma).

Diakrón fonológia

A két nyelv **minden** olyan szavában, amelyek közös ősről mennek vissza (cognates).



A proto nyelvbeli hipotetikus $*[x]$ hang az egyik nyelvben $[y]$ -ként, a másikban $[z]$ -ként jelenik meg. Ezért van $[y] \sim [z]$ szisztematikus hangmegfelelés a két nyelv közt. **NB:** lehet, hogy $x=y$ és/vagy $x=z$.

- Az újgrammatikus történeti nyelvészet alapaxiómája:

a hangtörvények kivétel nélkül zajlanak le!

- Naiv családfamodell: a szakadás után külön utakon fejlődtek a leánynyelvek, azaz bennük más és más hangtörvények zajlottak le.
- Ezért: rokon nyelvek között **szisztematikus hangmegfeleléseket** keresünk (kivétel: *skewing* esetek), azonos/hasonló jelentésű szavak között.
- Később: ez lesz a kiindulópont a hipotetikus közös ősről **rekonstrukciójához**.

Fonológiai **rekonstrukció** lépései és axiómái

- Ellenőrizzük az adataink megbízhatóságát. Például:
Ugariti hangértékek feltételezett értékek, épp sémi összehasonlító alapokon.
Tiberiási héber fonémák pontos értéke? (pl. Blau: tib. maszóra nem jelez mgh-hosszúságot)
- Ellenőrizzük a vizsgált nyelvek korát.
- Újgrammatikus iskola:
 - Hangváltozások szabályosak. (Kivétel: *skewing* – ki tudjuk dumálni? rejtély marad?)
 - Nincs kondicionálatlan hanghasadás (nincs olyan, hogy néha $A > B$ és néha $A > C$).
- Lehetséges:
 - Kondicionált kettéválás, pl. csak hangsúlyos szótagban, vagy csak adott hang előtt.
 - Fonémák egybeolvadása (*merging*): $A > C$ és $B > C$.

Table 17. Phonological Reconstructions

Bennett, p. 42.

	Moroccan	Tigrinya	Jibbali	Maʿlula	Suggested
1	ʕ	ʕ	ʕ	ʕ	*ʕ
2	t	t	t	č	*t
3	ɣ	ʕ	ɣ	ʕ	*ɣ
4	q	ḳ	ḳ	q	*q

Table 18. Reconstructions of Dead Languages

	Akkadian	Arabic	Geʿez	Ugaritic	Suggested
1	š	š	š	š	*š
2	∅	ʕ	ʕ	ʕ	*ʕ
3	š	ḍ	ḍ	š	*ḍ
4	p	f	f	p	*p

Fonológiai **rekonstrukció** módszere

(Vö. az előző dián: Bennett, p. 42, Table 17, ill. 18.)

- Rokon (*cognate*) szavak összegyűjtése
 - Egymás mellé írjuk a rokon szavakban egymásnak megfelelő hangokat.
 - Keressünk mintázatokat az adatokban: [Bennett (1-4)]
1. Ha mindenhol ugyanaz → proto-nyelvben is ugyanaz? [Bennett (1)]
 2. „Többségi elv” (hacsak más érv nem írja ezt felül). [Bennett (2)]
 3. Ne legyen *kondicionálatlan hanghasadás!* [Bennett (3), vö. (1)]
 4. Melyik irányú változás plauzibilisebb hangtanilag? [Bennett (3)]
 5. Valljuk be bátran, ha nem tudjuk eldönteni a rendelkezésre álló adatok alapján. Ha lehet keressünk további adatokat. [Bennett (4)]

Fonológiai **rekonstrukció** módszere

Magyarázat az
előző két diához

- 1) Ha mindegyik nyelvben ugyanaz a hang található a rokon szavakban, akkor a legvalószínűbb narratíva azt feltételezni, hogy a közös ősből is ez a hang jelent meg az adott pozícióban (*hacsak nincs jó okunk valami mást feltételezni*).
- 2) Ha a nyelvek többségében ugyanazt a hangot találjuk, akkor valószínűleg ez volt a közös ősből is, mert ebben az esetben csak kevesebb változást kell feltételeznünk (*ismét: hacsak nincs jó okunk valami mást feltételezni*).
- 3) A fenti táblázatok 1. sorában már levezettünk egy-egy hangot a proto-nyelvre. A 3. sorokban szereplő hangok őse valószínűleg valami más volt. Az elképzelhető, hogy a nyelvek felében ez a hang beleolvadt az 1. sorban szereplő hangba (*[ǵ ≈ ɣ] > [ɣ], ill. *[d] > [ɖ]). Ezek érthető változások lennének: „nehezebb”, ritkább hangokból gyakoribb, „egyszerűbb” hangokat hoznának létre. Ellenkező irányban viszont *kondicionálatlan hanghasadást* feltételeznénk: pl. *[ɣ] egyik szóban megmaradt, másokban [ɣ]-vá alakult?

A proto-sémitől a bibliai/tiberiási héberig

- Proto-sémi:



- Tiberiási héber:

<i>i</i>	<i>a</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>ā</i>	<i>ū</i>	<i>aw</i>	<i>ay</i>
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↘	↙
<i>i/ē</i>	<i>a, ā, e</i>	<i>u, ō, o</i>	<i>ī</i>	<i>ā/ō</i>	<i>ū</i>	<i>ayi, ē</i>	<i>awe, ō</i>

történeti
narratíva

A létrejövő ötelemű fonémarendszer:
(leegyszerűsítve)

<i>i/ī</i>	<i>u/ū</i>
<i>ē</i>	<i>ō</i>
	<i>a/ā</i>

szinkrón
leírás

Hangváltozások, amelyek új hangokat hoztak létre:

- *Kánaáni hangtörvény*: $*[\bar{a}] > [\bar{o}]$
 - *Monoftongizáció*: $*[aw] > [\bar{o}]$, $*[ay] > [\bar{e}]$
- Kivéve, ha *epentézis*: $*bayt > bayit / b\bar{e}t$, $*mawt > mawet, mot$.

Bennett, *Paradigms A*, p. 68 és 71. (Nézzék meg kedvenc további sémi nyelveiket is!)

<http://birot.web.elte.hu/courses/2016-semi/readings/Bennett-ParadigmsAB.pdf>

A proto-sémi magánhangzók **rekonstrukciója**

• Óbabiloni

<i>i/ī</i>	<i>u/ū</i>
<i>e/ē</i>	<i>a/ā</i>

<i>i</i>	<i>a, e</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>ā, ē</i>	<i>ū</i>	<i>ī</i>	<i>ū</i>
----------	-------------	----------	----------	-------------	----------	----------	----------

• Ugariti

<i>i/ī</i>	<i>u/ū</i>
<i>ē</i>	<i>ō</i>
<i>a/ā</i>	

<i>i</i>	<i>a</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>ā</i>	<i>ū</i>	<i>ē</i>	<i>ō</i>
----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------

• Héber

<i>i/ī</i>	<i>u/ū</i>
<i>ē</i>	<i>ō</i>
<i>a/ā</i>	

<i>i/ē</i>	<i>a, ā, e</i>	<i>u, ō, o</i>	<i>ī</i>	<i>ā/ō</i>	<i>ū</i>	<i>ayi, ē</i>	<i>awe, ō</i>
------------	----------------	----------------	----------	------------	----------	---------------	---------------

• Szír (?)

<i>i/ī</i>	<i>u/ū</i>
<i>a/ā</i>	

<i>i</i>	<i>a</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>ā</i>	<i>ū</i>	<i>ay</i>	<i>aw</i>
----------	----------	----------	----------	----------	----------	-----------	-----------

• Urmi

<i>i</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>e</i>
<i>ə</i>		<i>a</i>

<i>u</i>	<i>i, ī</i>	<i>ə, a</i>	<i>u</i>	<i>i, ī</i>	<i>ə, a</i>	<i>u</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
----------	-------------	-------------	----------	-------------	-------------	----------	----------	----------

• Klasszikus arab

<i>i/ī</i>	<i>u/ū</i>
<i>a/ā</i>	

<i>i</i>	<i>a</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>ā</i>	<i>ū</i>	<i>ay</i>	<i>aw</i>
----------	----------	----------	----------	----------	----------	-----------	-----------

• Geez

<i>ī</i>	<i>ə</i>	<i>ū</i>
<i>ē</i>		<i>ō</i>
<i>a/ā</i>		

<i>ə</i>	<i>a</i>	<i>ə</i>	<i>ī</i>	<i>ā</i>	<i>ū</i>	<i>ē</i>	<i>ō</i>
----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------

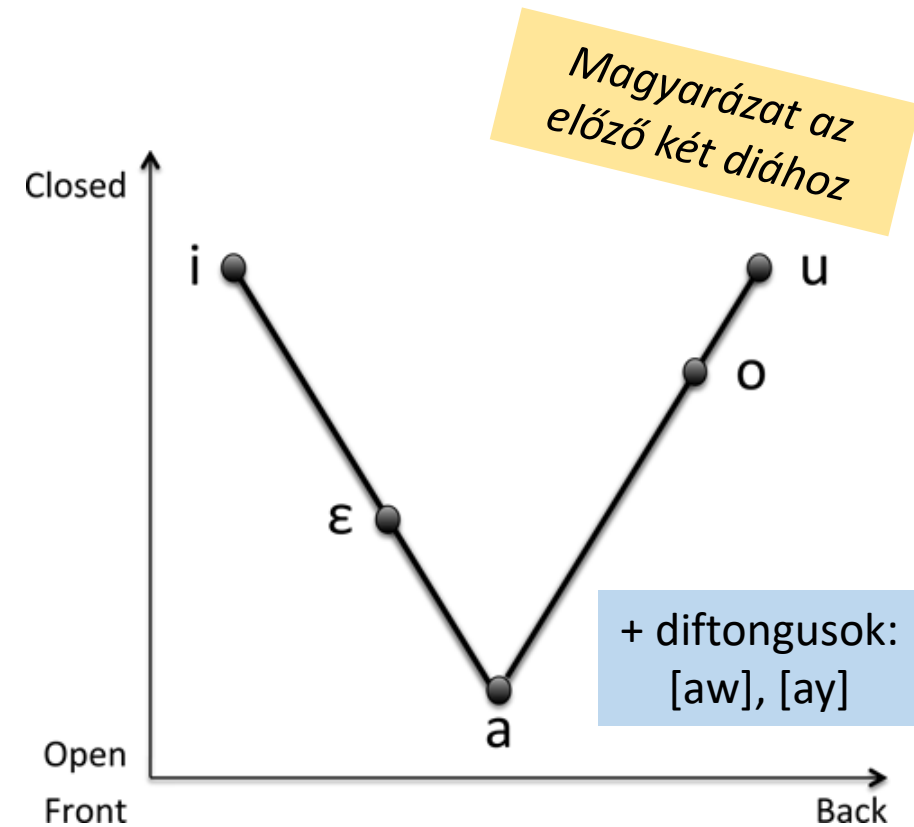
→ **Proto-sémi: ***

<i>i</i>	<i>a</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>ā</i>	<i>ū</i>	<i>aw</i>	<i>ay</i>
----------	----------	----------	----------	----------	----------	-----------	-----------

A proto-sémi magánhangzók **rekonstrukciója**

Az előző két dián a (bibliai) héber és más sémi nyelvek magánhangzóértékű fonémáinak a (leegyszerűsített) rendszerét látjuk. A háromszög mindig egy-egy *szinkrón* leírás, amely a mellékelt „magánhangzóháromszög” logikáját követi, de jelez egy harmadik dimenziót, a mgh-hosszúságot is. (A negyedik dimenzió, az ajakkerekítés, [vö. [i]~[ü] és [e]~[ö] opozíció a magyarban] a sémi nyelvek esetén nem játszik szerepet. Az ə a svá hangot jelöli.)

A hosszú, vízszintes táblázatok a 2×3 elemű proto-sémi magánhangzórendszernek megfelelően rendezik el a nyelv magánhangzóit: az adott nyelvben mi felel meg az adott feltételezett proto-sémi hangnak. A legutóbbi dia jobb oldalán egymás alá kerülnek azok a hangok, amelyek rokon szavakban egymásnak megfelelnek: pl. *akkád* [ū] ~ *ugariti* [ō] ~ *arámi* [aw] ... → rekonstruált *pr-sémi* *[aw].



A **magánhangzóháromszög**: két dimenzióban helyezi el a hangokat a nyelv vízszintes és függőleges állása szerint.

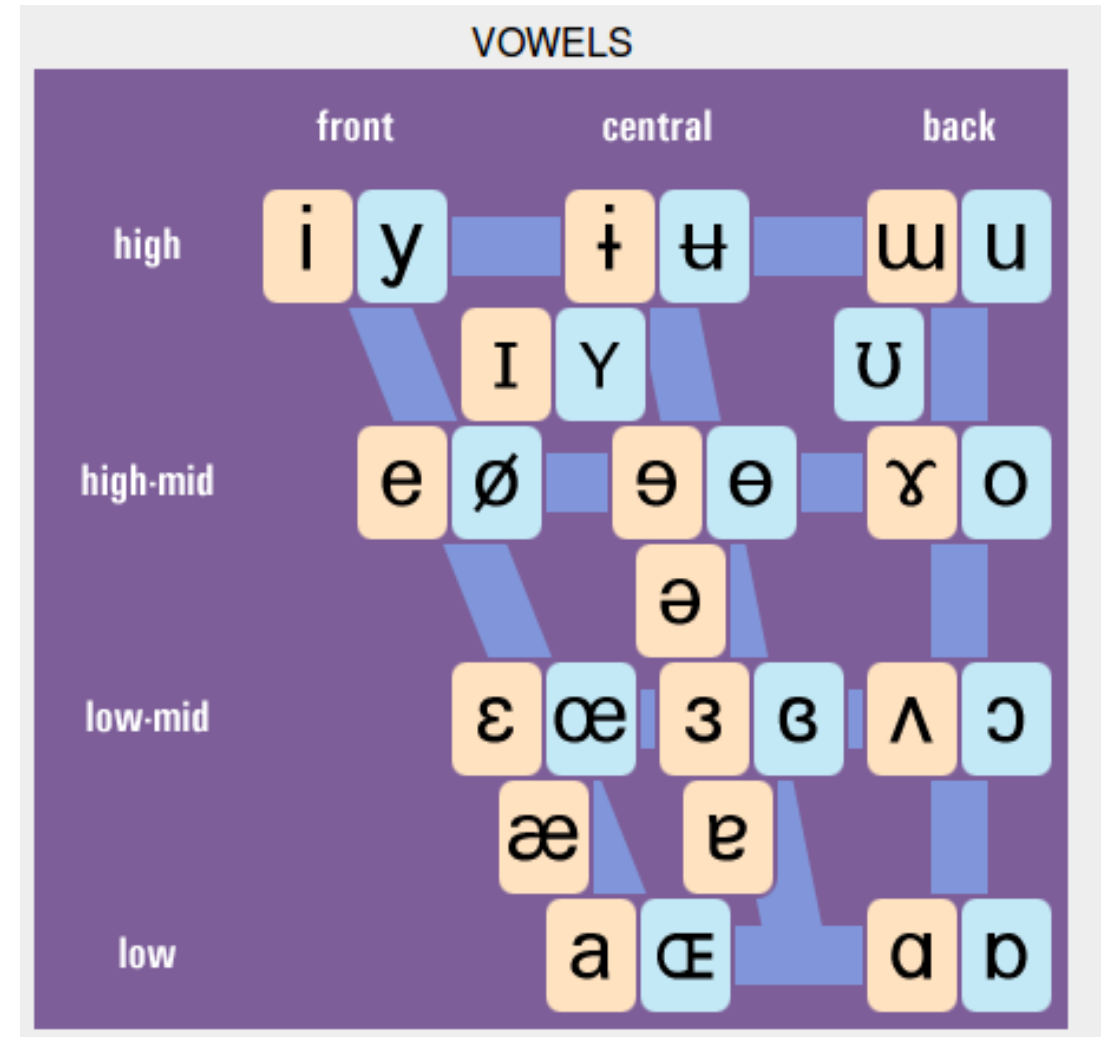
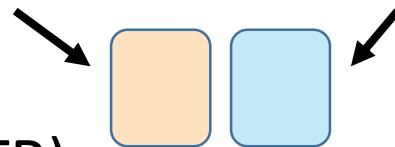
A kép forrása:

<http://storage.gmth.de/zgmth/images/24737>

Magánhangzók rendszere

Megkülönböztető jegyek:

- Nyelvállás
 - Felső [high] – középső [mid] – alsó [low]
 - Elülső [front] – centrális – hátsó [back]
- Ajakkerekítettség
 - Kerekítetlen [unrounded] – kerekített
- Hosszúság
- Stb. (feszesség / ATR)



Clickable IPA chart: <http://jbdowse.com/ipa>.

Mássalhangzók: megkülönböztető jegyek

Általános nyelvészeti háttér

- A képzés helye szerint:
 - Labial, dental, alveolar, velar, uvular, pharyngeal, glottal. *stb.*
- A képzés módja:
 - Stop/plosive (zárhang) vs. fricative (réshang)
vs. affricate (affrikáta, zárréshang) vs. approximant (közelítőhang)
 - Nasal: *stb.*
- Laringális jegyek (hangszalagok működése) szerint:
 - Voiced (zöngés) [b, d, g, m, l...] vs. unvoiced (zöngétlen) [p, t, k...]
- Stb. stb. stb., ha a világ nyelveiben létező összes hanggal foglalkozni szeretnénk.
- Glide (siklóhangok): félmagánhangzó vagy mássalhangzó? [y] és [w]
- Gemináta: “hosszú” mássalhangzó (v.ö. *dages forte*): egy vagy kettő?

Clickable IPA chart: <http://jbdowse.com/ipa>

Általános nyelvészeti háttér

PULMONIC CONSONANTS																				
	bilabial	labiodental	dental	alveolar	postalv.	retroflex	palatal	velar	uvular	pharyngeal	glottal									
plosive	p	b		t	d		ʈ	ɖ	c	ɟ	k	g	q	ɢ		ʔ				
nasal		m			ɱ		n		ɳ		ɲ		ŋ		ɴ					
trill		ʙ			ʀ								ʀ							
tap/flap					ɾ															
fricative	ɸ	β	f	v	θ	ð	s	z	ʃ	ʒ	ʂ	ʐ	ç	ʝ	x	χ	ħ	ʕ	h	ɦ
lateral fricative							ɬ	ɮ												
approximant				ʋ				ɹ			ɻ		j		ɰ					
lateral approximant							l				ɭ		ʎ		ʟ					

labiodental



Within a column, consonants on the left are voiceless and consonants on the right are voiced.

A proto-sémitől a tiberiási héberig

- Proto-sémi:

történeti
narratíva



<i>p</i>	<i>θ</i>	<i>t</i>	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>š</i>	<i>k</i>	<i>x</i>	<i>ḥ</i>	<i>h</i>
<i>b</i>	<i>ð</i>	<i>d</i>	<i>z</i>	<i>l</i>		<i>g</i>	<i>γ</i>	<i>ʕ</i>	<i>ʔ</i>
	<i>ṯ</i>	<i>ṭ</i>	<i>ṣ</i>	<i>ṣ̣</i>		<i>q</i>			
		<i>r</i>							
<i>m</i>		<i>n</i>							
							<i>y</i>	<i>w</i>	

- Tiberiási héber:

**Mi? Hogy? Miért? Miből
gondoljuk, hogy így nézett ki
az eredeti proto-sémi
fonémarendszer?
Ld. esetleg egy külön kurzuson.**

<i>p/f</i>	<i>š</i>	<i>t/θ</i>	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>š</i>	<i>k/x</i>	<i>ḥ</i>	<i>ḥ</i>	<i>h</i>
<i>b/β</i>	<i>z</i>	<i>d/ð</i>	<i>z</i>	<i>l</i>		<i>g/γ</i>	<i>ʕ</i>	<i>ʕ</i>	<i>ʔ</i>
	<i>ṣ</i>	<i>ṭ</i>	<i>ṣ</i>	<i>ṣ̣</i>		<i>q</i>			
		<i>r</i>							
<i>m</i>		<i>n</i>							
							<i>y</i>	<i>w</i>	

Exercise 7. Phonological Reconstruction A

Példa: szibilánsok

(Bennett, exerc. 7.)

„Original šin”:

Laterális réshang 

(IPA [ʃ]). Vö. [l] hang

a LXX átírásaiban:

βαλσαμος = בְּשָׁם, בְּשָׁמ

Χαλδαῖος = כְּשָׁדִים

(lat. *Chaldæus*, magy.

balzsam, káldeus)

	Akkadian		Syriac		Arabic	
1	<i>šālu</i>	ask	<i>šil</i>	ask	<i>saʿala</i>	ask
2	<i>šumēlu</i>	left	<i>simmālā</i>	left	<i>šimāl</i>	left
3	<i>sikkānu</i>	rudder	<i>sukkānā</i>	rudder	<i>sukkān</i>	rudder
4	<i>asāru</i>	capture	<i>ʿisar</i>	tie	<i>ʿasara</i>	capture
5	<i>bašālu</i>	cook	<i>bšil</i>	be cooked	<i>basula</i>	be brave
6	<i>ešer</i>	ten	<i>ʿisar</i>	ten	<i>ʿašar</i>	ten
7	<i>karšu</i>	stomach	<i>karsā</i>	belly	<i>kirš</i>	stomach
8	<i>parāsu</i>	divide	<i>pras</i>	divide	<i>farasa</i>	devour
9	<i>simmu</i>	poison	<i>sammā</i>	drug	<i>summ</i>	poison
10	<i>xamiš</i>	five	<i>ḥammiš</i>	five	<i>xams</i>	five



	Akkád	Szír	Arab	Héber		*Proto-Sémi (hagyományos)	*Proto-Sémi (Huehnergard)
1, 5, 10	š	š	s	š		< *š	< *s
2, 6, 7	š	s	š	ś (s)		< *ś	< *ś
3, 4, 8, 9	s	s	s	s		< *s	< *t _s

Példa: az interdentálisok sorsa: *interdentális* > *koronális*

Exercise 9. Phonological Reconstruction C

(koronális = alveoláris [s, z] vagy posztalveoláris [š, ʒ])

	Akkadian		Syriac		Ge'ez	
1	<i>šalāšat</i>	three	<i>tlātā</i>	three	<i>šalāstū</i>	three
2	<i>šūru</i>	bull	<i>tawrā</i>	bull	<i>sōr</i>	bull
3	<i>axāzu</i>	take	<i>ʾiḥad</i>	take	<i>ʾaxaza</i>	take
4	<i>erēšu</i>	sow	<i>ḥrat</i>	plow	<i>ḥarasa</i>	plow
5	<i>mašālu</i>	be like	<i>matlā</i>	parable	<i>məsl</i>	parable
6	<i>našāku</i>	bite	<i>nkat</i>	bite	<i>nasaka</i>	bite
7	<i>našāru</i>	guard	<i>nṭar</i>	guard	<i>naššara</i>	look
8	<i>nazāru</i>	curse	<i>ndar</i>	vow	<i>nāzara</i>	be consecrated
9	<i>šupru</i>	nail	<i>ṭiprā</i>	nail	<i>šəpr</i>	nail
10	<i>zakāru</i>	mention	<i>dkar</i>	remember	<i>zakara</i>	remember


ZÖNGÉTLÉN akkád š ~ szír t ~ geez s (+ egyszer š) ~ arab ʾ ~ héber š < * ʾ **interdentális**
ZÖNGÉS akkád z ~ szír d ~ geez z ~ arab ʾ ~ héber z < * ʾ **interdentális**
EMFATIKUS akkád š ~ szír ṭ ~ geez š ~ arab ʒ ~ héber š < * ʾ **interdentális**
réshang **zárhang** **réshang**  **réshang** **koronális**

Mássalhangzók rekonstrukciója

A legutóbbi két dián a **proto-sémi másسالhangzók** rekonstrukciójára látunk példákat.

[Forrás: Patrick R. Bennett, *Comparative Semitic Linguistics. A manual*, Winona Lake: Eisenbrauns, 1998.]

Ellentétben a magánhangzókról szóló diákkal, most láthatunk néhány szót is különböző nyelveken, amelyekből felállíthatók a **rendszeres hangmegfelelések**.

A szavakat csoportokba soroljuk annak megfelelően, hogy a kivastagított pozícióban mely nyelvben mely hang található. Így például találunk három olyan szót, amely akkádban, szírben (arámiban) és héberben [š] hangot tartalmaz, de arabban [s] (azaz magyar sz) hangot. Ezeknek a szavaknak a protosémi megfelelőjében *[š] hang lehetett (egyes kortárs nyelvészek egyéb okok miatt *[s] hangot feltételeznek, de ezzel most ne foglalkozzunk).

Ugyanez történik a következő dián, amelyen a héber $\psi \sim$ arámi \aleph , héber $\tau \sim$ arámi \daleth , héber $\aleph \sim$ arámi \aleph *rendszeres hangmegfelelés* („betűmegfelelés”) háttérét látjuk.

Mássalhangzók rekonstrukciója (folytatás)

A **szibilánsok** rekonstrukciója esetén érdemes az egyes szavak héber írott alakját is megfigyelni. Pont a 2., 6. és 7. sorokban találunk a héberben szin betűt (כרש, עשר, שמאל). Ha a kiejtésből indulunk ki, akkor a héber olyan, mint az arámi: az 1., az 5. és a 10. sorban [š] hangot hallunk, a többi sorban [s] hangot. A héber írásképp viszont az akkádhhoz teszi hasonlónak a hébert: az egyik betű (ס) használatos a 3., 4., 8. és 9. sorokban, míg a többi sorban egy másik betűt (ש) írunk. A magyarázat a következő lehet:

Ellentétben más nyelvekkel, az ókorban a héber még megőrizte mindhárom szibiláns hangot. Azokban a szavakban, amelyekben a protosémiben *[š] lehetett, és amelyet *szin* betűvel írunk, egy [l]-szerű hangot ejthettek. Emellett szól az a megfigyelés, hogy ezeket a szavakat a Septuagintában λ betűvel írták át, amelynek nyoma a magyarban és más európai nyelvekben a ma mai napig megvan: vö. *ká/deus* כשדיים, *bal/zsam* בושם. [Folyt...]

Mássalhangzók rekonstrukciója (folytatás)

[Folytatás:] Ellentétben más sémi nyelvekkel, az ókorban a héber tehát még megőrizte mindhárom szibiláns hangot. Azokban a szavakban, amelyekben a protosémiben *[š] lehetett, és amelyet *szin* betűvel írunk, egy [l]-szerű hangot ejthettek.

Amikor az ókorban a héber leírására átvették a föníciai ábécét, a föníciai nyelvben – hiába nagyon közeli rokon – már nem volt meg a [š] hang. Ezért a föníciai ábécében csak két betű létezett szibiláns hangok jelölésére, a ש and the ס föníciai megfelelője. Az ókori héber beszélők valamiért a ש betűt tartották alkalmasabbnak a [š] hang jelölésére, így a ש betű két hang – a [š] és a [š̥] – jelölésére is szolgált. Új, harmadik betű bevezetése ekkor még nem merült fel, majd csak a maszoréták tesznek különbséget *sin*, *szin* és *szamekh* között.

Később a héberben is lezajlott a [š] > [s] hangváltozás, akárcsak korábban az arámiban. Így jött létre az a helyzet, hogy bizonyos szavakat ש betűvel írunk, de [s] (=sz) hanggal ejtünk.

Mássalhangzók rekonstrukciója (folytatás)

Az **interdentálisok** kapcsán megfigyelhetjük, hogy bár a legtöbb sémi nyelvben már nincsenek meg ezek a *fogak közt képzett* hangok (vö. angol *th*), de néhány nyelvben (pl. az arabban) megmaradtak. Az adatainkat csak úgy tudjuk magyarázni, ha feltételezzük, hogy a proto-sémiben még léteztek interdentálisok, amelyek az utódnyelvekben más és más hangokkal olvadtak össze.

Amit érdemes ezen a dián megfigyelni, az a fonológiai rendszer és hangváltozás rendszerszerű, **szisztematikus** volta. A változások nem összevissza történnek!

Szírben (ill. már a birodalmi arámiban is, azaz a vaskori, óarámi korszakot *követően*) az **interdentálisok** mind **zárhangokká** váltak. Ezzel szemben a héberben, az akkádban és az etiópiai geez nyelvben – egymástól függetlenül – **részhangokká** váltak. Míg az arabban megmaradtak interdentálisnak. A **képzés helyének** megváltozása azonban nem érintette a másasalhangzók egy másik dimenzióját: hogy **zöngés, zöngétlen vagy emfatikus** hangok-e.

A protosémitől a tiberiási héberig

Egy modernebb táblázat:
Huehnergard,
in Beyond Babel, p. 12.

(Ennek a kurzusnak a keretében nem kell ennek a táblázatnak a részleteit tudniuk. A cél az, hogy legyen egy benyomásuk, és tudják, hogy szükség esetén mit és hol keressenek.)

Proto-Semitic	Hebrew	Aramaic (Syriac)	Ugaritic	Arabic	Old South Arabian	Ethiopic (Ge'ez)	Akkadian
*ʔ	ʔ	ʔ	ʔ	ʔ	ʔ	ʔ	ʔ/-
*b	b	b	b	b	b	b	b
*g	g	g	g	j	g	g	g
*d	d	d	d	d	d	d	d
*b	b	b	b	b	b	b	ʔ/-
*w	w	w	w	w	w	w	w/-
*ð	z	d	d/ð (<u>d</u>)	ð (<u>d</u>)	ð (<u>d</u>)	z	z
*d _z	z	z	z	z	z	z	z
*ḫ	ḫ	ḫ	ḫ	ḫ	ḫ	ḫ	ʔ/-
*ḫ	ḫ	ḫ	ḫ	ḫ	ḫ	ḫ	ḫ
*t	t	t	t	t	t	t	t
*y	y	y	y	y	y	y	y/-
*k	k	k	k	k	k	k	k
*l	l	l	l	l	l	l	l
*m	m	m	m	m	m	m	m
*n	n	n	n	n	n	n	n
*t _s	s	s	s	s	s ³ (š)	s	s
*c	c	c	c	c	c	c	ʔ/-
*ġ	c	c	ġ	ġ	ġ	c	ʔ/-
*p	p	p	p	f	f	f	p
*t _ʃ	ʃ	ʃ	ʃ	ʃ	ʃ	ʃ	ʃ
*š	ʃ	c	ʃ	d	d	š (<u>d</u>)	ʃ
*θ	ʃ	t	z/ġ	z	z	ʃ	ʃ
*q (<u>k</u>)	q (<u>k</u>)	q (<u>k</u>)	q (<u>k</u>)	q	q (<u>k</u>)	q (<u>k</u>)	q (<u>k</u>)
*r	r	r	r	r	r	r	r
*ś	ś	s	š	š	s ² (š)	ś (š)	š
*s	š	š	š	s	s ¹ (s)	s	š
*θ	š	t	θ (<u>t</u>)	θ (<u>t</u>)	θ (<u>t</u>)	s	š
*t	t	t	t	t	t	t	t

A tiberiási hébertől az izraeli héberig

- A tiberiási héber fonémarendszere:

- Begad-kefat: kései fejlemény?

Jemeni hagyományok: 6 distinkció.

Askenázi hagyományok: 4 distinkció.

Izraeli héber: 3 distinkció.

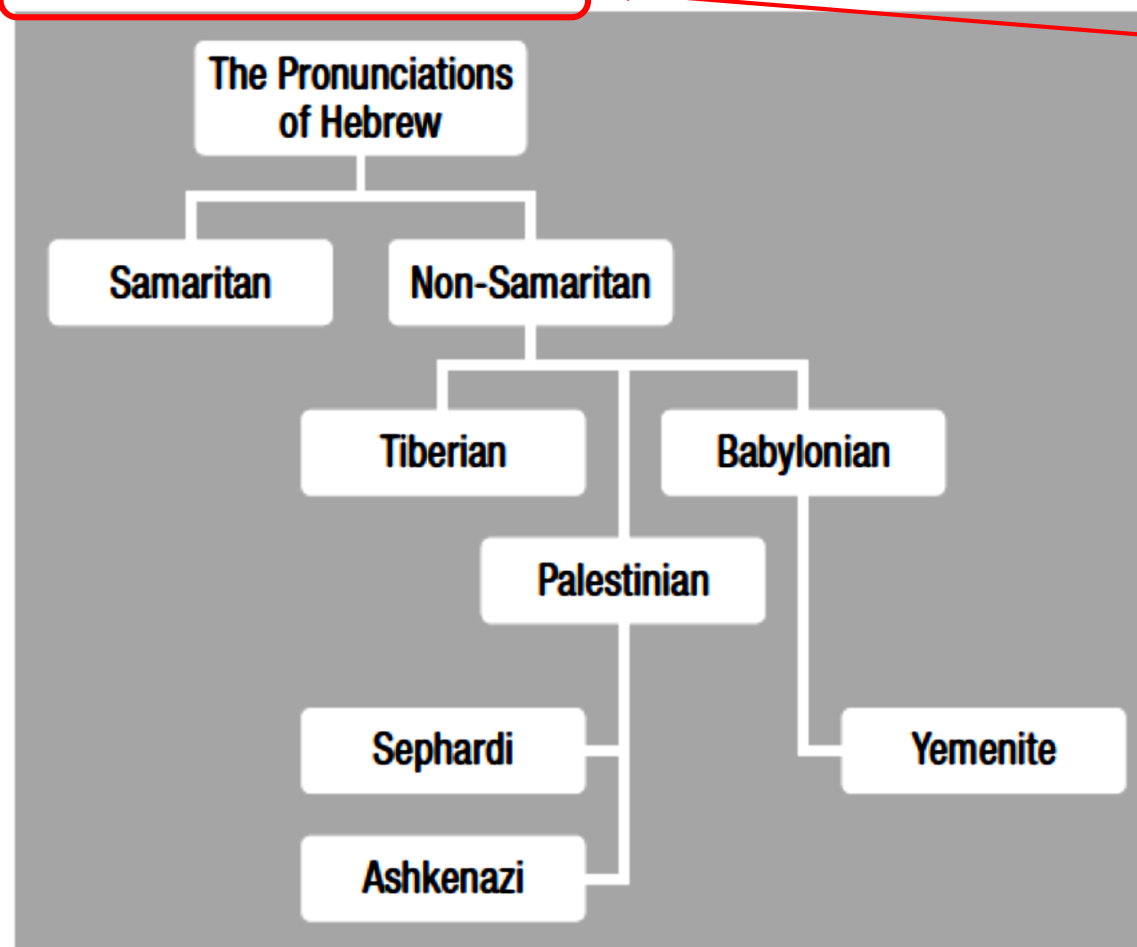
<i>p/f</i>	<i>t/θ</i>	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>k/x</i>	<i>ħ</i>	<i>h</i>
<i>b/β</i>	<i>d/δ</i>	<i>z</i>		<i>g/γ</i>	<i>ʕ</i>	<i>ʔ</i>
	<i>ṭ</i>	<i>ṣ</i>		<i>q</i>		
	<i>l</i>					
	<i>r</i>					
<i>m</i>	<i>n</i>					
			<i>y</i>	<i>w</i>		

- Cadi: eredetileg emfatikus [ṣ], amely [ts] affrikátává válik az európai kiejtésben.
- “Original śin”: lateralizált [ś] hang? Vö. *ká!deus* כשדיים, *ba!zsam* בושם.
- Arab környezetben élő zsidók körében különféle gutturálisok megmaradtak [ʕ, ħ].
- Izraeli héber: [h] törlődik a normális (nem a különösen gondozott) beszédben. De új fonémák is születtek (pl. kölcsönszavak átvételével): [tʃ] 'צ, [ʒ] 'ז, [dʒ] 'ג.

Kiejtési hagyományok

(Forrás: *Encyclopaedia Judaica*)

Table 1. Historical classification



Vö. diakrón szemlélet:

történeti leszármazási
családfa – mint
csoportosítási
módszer.

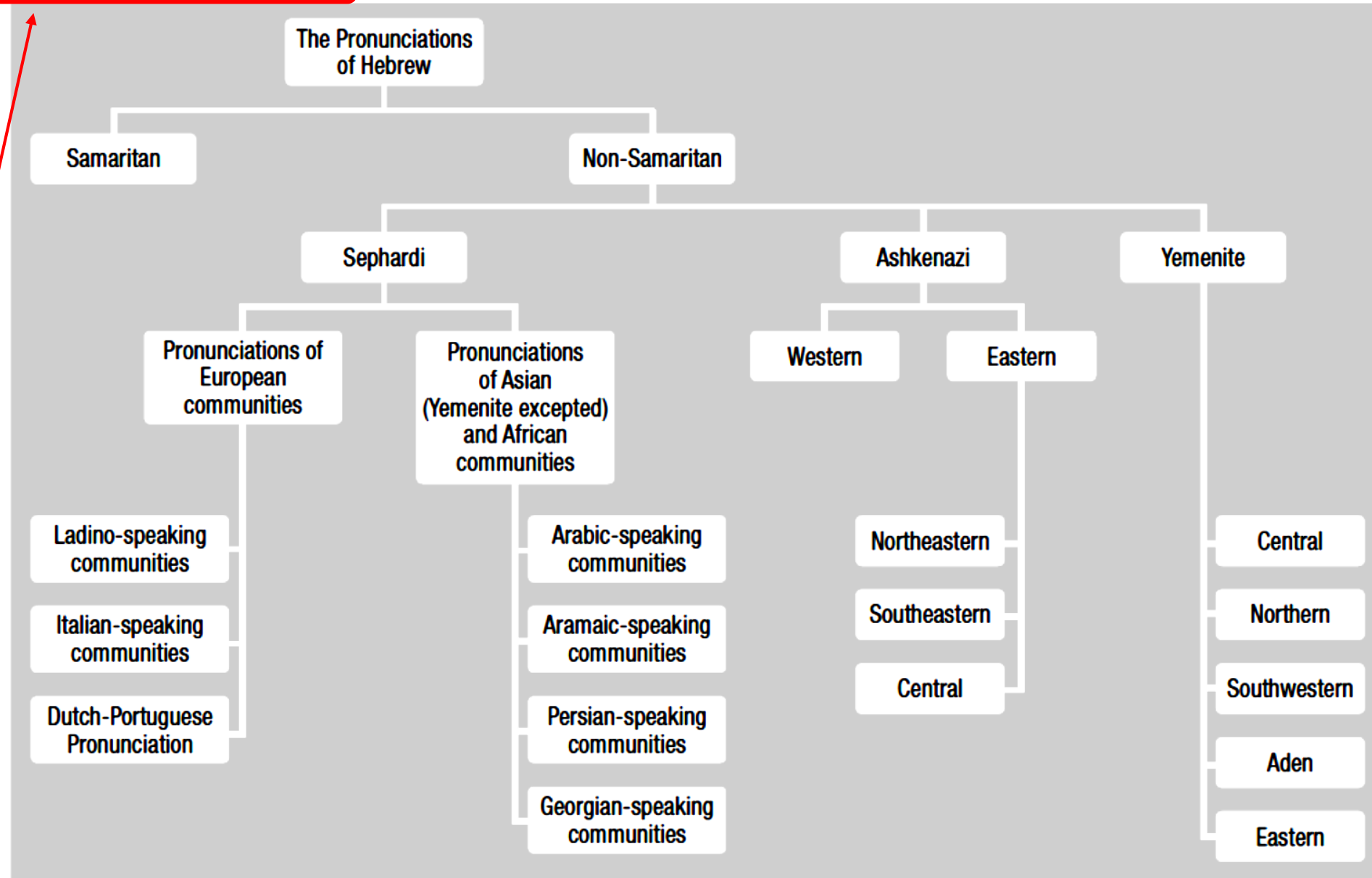
Kiejtési hagyományok

Table 2. Present-day classification

(Forrás:
Encyclopaedia Judaica)

A mai (20. századi)
kiejtések
csoportosítása

Vö. szinkrón szemlélet
mint csoportosítás.



Mi is a „bibliai héber”?

Mi is a „bibliai héber”?

- TH: tiberiasi héber = maszoretikus héber:

*ahogy azt a tiberiási maszoreták kanonizálták,
+ valamely kiejtési hagyomány szerint.*



- *Historical Hebrew = Judean Canaanite = Iron Age Literary Hebrew:
amely nyelvet a bibliai korban (mikor is pontosan?)
beszéltek, de legalábbis írásban használtak.*

Mi is az a „bibliai héber”, amit elsőévesként tanultunk?

- Az általunk használt kiejtés (fonetika-fonológia):
reneszánsz itáliai, keresztény teológiai, izraeli stb. alapján alakult ki
↔ askenázi, szfaradi, jemeni... kiejtések (ld. korábbi diákon).
- A bibliai szöveg (fonológia, morfológia, szintaxis...):
„tiberiasi héber” (TH) = „maszoretikus héber”
- *A Historical Hebrew = Judean Canaanite = Iron Age Literary Hebrew*
egyik „leszármazottjának” tekintem.

A beadandó feladatuk mottója lesz:

- “One who wishes to be ‘free of the bonds of Masorah’ and to build a complete grammatical description of Biblical Hebrew on the basis of the text as given in the consonants alone (without the pointing) in the books of the Hebrew Bible, assuming that in this way he will be able to describe the language in its ‘original’ form, meaning its form ‘before the Masorah’ – such a person in indulging in fantasy.”

(Ze’ev Ben-Hayyim 2000:4)

Házi feladat

Jövő hétre

- Patrick R. Bennett: *Comparative Semitic Linguistics: A Manual*. Eisenbrauns, 1998. [23.1.Ben.1.]
- Huehnergard, in: John Kaltner and Steven L. McKenzie (eds.): *Beyond Babel: A Handbook for Biblical Hebrew and Related Languages*. SBL 2002. Pp. 1-18. [23.1.Kal.1.]

- Olvasni:

- Rabin, IV. fejezetig bezárólag (jövő hétre). Az V. fejezet április 4-re (misnai héber).
- Kálmán-Trón, pp. 75 – 85 (Alaktan / morfológia)

- Háttérként ajánlott elolvasni:

(h e b e r / n y e l v)

- http://birot.web.elte.hu/courses/2018-nyelvt/readings/Huehnergard_Intro.pdf
- http://birot.web.elte.hu/courses/2018-nyelvt/readings/Bennett_Intro-Part1.pdf
- http://birot.web.elte.hu/courses/2018-nyelvt/readings/Bennett_Parts2-3.pdf
- Milyen különbségeket talál a sémi nyelvek csoportosításában?

- Házi feladat: *Milyen nyelven beszélt Dávid király?*

- <http://birot.web.elte.hu/courses/2018-nyelvt/hf3.pdf>
- Több megoldás lehetséges. Érveljen a megoldása mellett.

Viszlát jövő szerdán!